

A hazai kereskedelem bolthálózati és települési koncentrációja¹

A M&M legutóbbi számában a vállalati koncentráció tendenciáit elemeztük. E tanulmány az 1989-et követő időszak tekintetében az elsők között kísérli meg teljes körű makroszintű adatok alapján a hazai kereskedelem bolthálózati és települési koncentrációjának, továbbá ezek egyes hatásterületeinek vizsgálatát. A kutatás során a KSH-adatok alapján kidolgoztuk a makroszintű elemzést lehetővé tevő bolti és települési adatbázist. A vizsgált mutatók a KSH valamennyi működő boltra kiterjedő felvételének feldolgozásán alapulnak. Becsléssel állapítottuk meg az alapterület-kategóriák, továbbá a települések jogállása és népesség-kategóriái szerinti kiskereskedelmi forgalmakat. Ezt a létszám-kategóriáinként ellérő egy m²-re jutó forgalmak segítségével végeztük el. A mutatók számításához az adatok részben a 1996., 2002. és 2003. év, részben a 2002. és 2003. év tekintetében álltak rendelkezésünkre.

A KUTATÁS HÁTTERE

Az 1996. évi mutatók a viszonylag hosszabb távú tendenciák vizsgálatát is lehetővé tették, míg a 2002 és 2003. évi mutatók rövidebb távú változásokat mutatnak. A vizsgált, viszonylag rövidebb időszakok alkalmazásának nem elvi, hanem gyakorlati okai voltak. Erre az időszakokra állt rendelkezésre összehasonlítható teljes körű bolti és települési adatbázis.

A bevásárlóközpontokat nem tekintjük kereskedelmi tevékenységet folytató vállalatnak, illetve hálózati egységnek, hanem ezek olyan ingatlant építő és azt üzemeltető vállalkozó szervezetek, amelyek a kereskedelmi tevékenységet folytató vállalatoknak biztosítanak egy kereskedelmi célú objektumban működési feltételeket. (Ingatlan, üzlethelyiségek, a működés és üzemeltetés műszaki feltételei, stb.) A koncentráción belül a bevásárlóközpontokat nem a vállalati, nem a bolti, hanem a területi koncentráció egyik típusának tekintjük. (Ld. Juhász Anikó – Seres Antal – Stauder Márta: *A kereskedelmi koncentráció módszertana*. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, MT-DP, 2004/16. 7. o.)

A bevásárlóközpontok áttekintésénél két módszert alkalmazunk:

- részben a bennük működő üzleteket vizsgáljuk,
- részben e nagy kereskedelmi objektumoknak a szerepét, súlyát, továbbá néhány mutató tekintetében az országos átlaggal történő összehasonlítását végezzük el.

Mivel a hipermarketek működtetői az alapterület egy részét bérbe adják más vállalkozóknak, itt is a bevásárlóközpontokkal azonos a vizsgálati módszer, tehát nemcsak a napicikkeket árusító nagy alapterületű egységeket (ezek a hipermarketek), hanem az objektumban működő többi üzletet is vizsgáljuk.

A kereskedelem fogalma a téma vizsgálata során: a fogyasztási cikkek regisztrált bolti kiskereskedelme. A tanulmány nem foglalkozik a nagykereskedelemmel, továbbá a nem bolti (csomagküldő, internetes,

1 A tanulmány a T 042469-es számú, „A kereskedelem koncentrációs folyamatának jellemzői és hatása a termelő és kereskedelmi kisvállalkozásokra” című OTKA kutatás keretében készülő könyv egyik fejezetén alapul.

piaci, automatán keresztüli, ügynöki, stb.) kiskereskedelemmel. A bolti kiskereskedelem nem tartalmazza a gépjármű- és az üzemanyag-kereskedelmet, a gyógyszer-kereskedelmet és a használcikk-kereskedelmet.

A tendenciákat és a hatásterületeket az ellátatlan települések kivételével ágazati szinten (összes bolti kiskereskedelem) elemeztük.

Köszönetet szeretnék mondani Kozma Andrásnak, a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főosztálya szakmai tanácsadójának, Makay Istvánné dr. közgazdásznak és Süveges Évának, a KSH főosztályvezetőjének az értékes észrevételeikért.

A BOLTHÁLÓZAT KONCENTRÁCIÓJA

A bolthálózat koncentrációját alapterület-kategóriaként a boltok számának és alapterületének megoszlása alapján vizsgáljuk. (1. táblázat)

1. táblázat

Bolti koncentrációs táblázat: kiskereskedelmi üzletek számának és alapterületének (m²) megoszlása %-ban (összesen=100%)

1996-census szerint						
Alapterület-kategória	1996		2002		2003	
	Szám	Alapter.	Szám	Alapter.	Szám	Alapter.
-50	72	31	59,0	23	59	22
51-300	24	33	36,8	43	36	41
301-600	2	9	3,0	13	3	12
601-1200	1	8	0,8	7	1	7
1201 és feletti	1	19	0,4	14	1	18

EU alapterület-kategóriái szerint				
Alapterület-kategória	2002		2003	
	Szám	Alapter.	Szám	Alapter.
-49	57,55	22	57,97	21
50-119	28,40	23	28,06	22
120-399	12,04	29	11,77	28
400-999	1,51	10	1,57	10
1000-2499	0,38	7	0,46	8
2500-4999	0,06	2	0,12	5
5000-9999	0,04	3	0,04	3
10 000 és feletti	0,02	3	0,02	3

Forrás: KSH-adatok alapján saját számítás

A bolthálózat koncentrációjának alakulása eltér a vállalati koncentrációtól (ld. Seres Antal: A hazai kiskereskedelem koncentrációja és az önálló mikro-vállalkozások, kisboltok helyzete, jövője. *Marketing & Menedzsment* 2006/5-6. szám). Egyik különbség,

„A bolthálózat koncentrációjának alakulása eltér a vállalati koncentrációtól. Egyik különbség, hogy a forgalmazásban jelentős szerepük van a viszonylag kisebb és közepes méretű boltoknak is.”

hogy a forgalmazásban jelentős szerepük van a viszonylag kisebb és közepes méretű boltoknak is. Ez az alábbi négy tényezővel függ össze:

- a bolthálózat elaprózottsága;
- a nagyobb vállalatok jelentős részének differenciált hálózata van, amelyben a nagy alapterületű egységek mellett a közepes és kisebb egységek is megtalálhatóak;
- a nagyobb vállalatok egy részének üzleti filozófiája

a közepes méretű (például az élelmiszerkereskedelemben a diszkonthálózatok), más szakmában tevékenykedő vállalatoké a viszonylag kisebb méretű boltok üzemeltetésén alapul (például ruházat);

- szakmai, tevékenységi sajátosság, hogy a bolti kiskereskedelem jelentős része a kisebb és közepes méretű boltokban bonyolódik.

A másik különbség, hogy a nagy-alapterületű (5000 m² vagy annál nagyobb) egységeknek viszonylag alacsony a piaci részesedésük. Ezeknek az egységeknek (hipermarketek és nagy szupermarketek) a döntő többsége elsősorban az élelmiszerek és napicikkek kereskedelmében működik. Ezért itt szerepük jóval nagyobb, mint a teljes bolti kiskereskedelemben. De még az élelmiszerkereskedelemben is a szupermarketek és élelmiszerboltok jelentős része inkább a közepes méretű bolti kategóriában található.

1996-census szerint						
Alapterület-kategória	Üzletek száma			Indexek		
	1996	2002	2003	2002/1996	2003/2002	2003/1996
-50	67 736	90 257	92 331	133	102	136
51-300	22 553	56 359	55 842	250	99	248
301-600	1 565	4 647	4 405	297	95	281
601-1200	725	1 154	1 239	159	107	171
1201és feletti	581	662	821	114	124	141
Összesen	93 160	153 079	154 638	164	101	166

EU alapterület kategóriái szerint			
Alapterület-kategória	Üzletek száma		Index
	2002	2003	2003/2002
-49	88 098	89 643	102
50-119	43 472	43 396	100
120-399	18 438	18 194	99
400-999	2 313	2 425	105
1000-2499	576	706	123
2500-4999	88	183	208
5000-9999	64	59	92
10 000 és feletti	30	32	107
Összesen	153 079	154 638	101

Forrás: KSH és saját számlítás

A harmadik különbség, hogy a vállalati szférával szemben itt a legkisebb kategóriában (49, illetve 50 m²-ig) nemcsak a boltok alapterületi részesedése csökkent 31%-ról 22%-ra, hanem a számbeli részesedésük csökkenése is jelentős mértékű volt (72%-ról 59%-ra).

„Az EU alapterület-kategóriái szerinti számbeli és alapterületi arányok is az előzőekben ismertetett tendenciákat támasztják alá, illetve pontosítják a részletesebb kategorizálás segítségével.”

Az 1996-census szerint a 51-300 m²-es nagyságú boltok az 1996 és 2002 közötti időszak kategóriagyőztesei, mivel mind a számbeli, mind a alapterületi részesedésük jelentősen növekedett. 2003-ban azonban a növekedés megtorpant, illetve valame-

lyest csökkent. A 301-600 m²-es nagyságú boltok is növelték alapterületi részesedésüket, míg a 600 m² felettieké nem változott, igaz ezek már 1996-ban is jelentős, 27%-os részesedéssel rendelkeztek.

Az EU alapterület-kategóriái szerinti számbeli és alapterületi arányok is az előzőekben ismertetett tendenciákat támasztják alá, illetve pontosítják a részletesebb kategorizálás segítségével.

A 2. táblázat az üzletek számának alakulását mutatja.

Az 1996. évi censusban használt kategóriák szerint a legnagyobb mértékben a 301-600 m²-es nagyságú, illetve az 50-300 m² alapterületű boltok száma növekedett. (közel háromszorosára, illetve két és félszeresére) 1996 és 2002 között. A legkisebb és legnagyobb boltok száma a többi kategóriáénál jóval kisebb mértékben nőtt.

3. táblázat

A kiskereskedelmi üzletek összes alapterülete m²-ben alapterület-kategóriánként

1996-census szerint						
Alapterület-kategória	Üzletek alapterülete			Indexek		
	1996	2002	2003	2002/1996	2003/2002	2003/1996
-50	2 209 787	3 044 421	3 025 570	138	99	137
51-300	2 370 911	5 714 540	5 759 659	241	101	243
301-600	651 614	1 785 473	1 713 452	274	96	263
601-1200	573 309	895 265	982 289	156	110	171
1201 és feletti	1 306 450	1 942 365	2 463 112	149	127	189
Összesen	7 112 071	13 382 064	13 944 082	188	104	196

EU alapterület kategóriái szerint			
Alapterület-kategória	Üzletek alapterülete		Index
	2002	2003	2003/2002
-49	2 935 171	2 885 620	98
50-119	3 090 503	3 098 963	100
120-399	3 897 175	3 855 739	99
400-999	1 384 935	1 460 677	105
1000-2499	949 407	1 120 105	118
2500-4999	309 064	687 695	223
5000-9999	443 201	421 747	95
10 000 és feletti	372 608	413 536	111
Összesen	13 382 064	13 944 082	104

Forrás: KSH és saját számítás

2002 és 2003 között azonban trendváltás figyelhető meg. Legdinamikusabban, 24%-kal a nagy alapterületű üzletek száma nőtt. Azokon belül az EU alapterület-kategóriái szerint vizsgálva több mint kétszeres a növekedés a 2500-4999 m² üzletcsoportnál (88-ról 183-ra). Ezt követi a 1000-2499 m²-es kategória 23%-os növekedéssel (576-ról 706-ra.). A 399 m²-es vagy annál kisebb és az 5000-9999 m²-es nagyságú kategóriában stagnálás, illetve csökkenés a tendencia. Mérsékelt növekedés jellemző a 400-999 m²-es, illetve a 10 000 m² és afeletti kategóriában.

Az alapterület tekintetében a tendenciák hasonlóak a boltok számának alakulásához. (3. táblázat.)

A 4. táblázat az átlagos bolti méreteket mutatja.

Az ágazati átlag alapján az egyik tendencia a hálózat elaprózottsága. Ez a tendencia csak kismér-

tékben változott, még 2003-ban is 100 m² alatt volt az átlagos alapterület és az átlagos forgalom alig haladta meg az évi 30 millió Ft-ot.

A másik tendencia, hogy a vállalati szférához hasonlóan mind az átlagos alapterület, mind az átlagos forgalom alapján itt is nagy a különbség a viszonylag

„Az ágazati átlag alapján az egyik tendencia a hálózat elaprózottsága. Ez a tendencia csak kismértékben változott, még 2003-ban is 100 m² alatt volt az átlagos alapterület és az átlagos forgalom alig haladta meg az évi 30 millió Ft-ot.”

kisebb számú nagy alapterületű egységek és a hálózat döntő többségét kitevő kisebb és közepes boltok mérete között. Évi 11, 25 és 72 milliós, és az évi több mint 3 milliárdos, illetve közel 8 milliárdos átlagos forgalom között nagyon nagy „súlycsoportbeli” külön-

4. táblázat
Egy üzletre jutó átlagos alapterület (m²) és átlagos forgalom (millió Ft)

1996-census szerint					
Alapterület-kategória	Átlagos alapterület			Átlagos forgalom*	
	1996	2002	2003	1996	2002
-50	33	34	33	10	12
51-300	105	101	103	29	34
301-600	416	384	389	114	89
601-1200	791	776	793	191	210
1201 és feletti	2 249	2 934	3 000	664	1 148
Átlag	76	87	90	22	29

EU alapterület kategóriái szerint				
Alapterület-kategória	Átlagos alapterület		Átlagos forgalom*	
	2002	2003	2002	2003
-49	33	32	12	11
50-119	71	71	25	25
120-399	211	212	63	72
400-999	599	602	177	206
1000-2499	1 648	1 587	352	482
2500-4999	3 512	3 758	1 006	1 251
5000-9999	6 925	7 148	2 764	3 176
10 000 és feletti	12 420	12 923	7 991	7 831
Átlag	87	90	29	31

*Alapterület-kategóriák szerint becsült forgalom alapján
 Forrás: KSH-adatok alapján saját számítás

A továbbiakban a legnagyobb alapterületű kereskedelmi objektumok, a bevásárlóközpontok és hipermarketek szerepét elemezzük.

Piaci súlyukat a 6. táblázat mutatja.

A nagy alapterületű egységekben működő üzletek forgalmi részesedése egy év alatt számottevően nőtt, ennek következtében a koncentrációs folyamatban jelentős szerepet tölthettek be. Míg 2003-ban az üzletek számából csak 3%-kal, az alapterületből 10%-kal, a forgalomból pedig 20%-kal részesedtek.

A bevásárlóközpontok és hipermarketek terjeszkedésére a dinamizmus volt jellemző 2003-ban. (7. táblázat)

Míg országosan a kiskereskedelmi üzletek száma alig változott, a bevásárlóközpontokban és hipermarketekben működőké 13%-al nőtt.

Az objektumokban működő boltok alapterülete a számuknál kisebb mértékben nőtt. Ennek oka az átlagos bolti méretek alakulása. (8. táblázat)

ség van, ami a piaci erőben és piaci lehetőségekben is megmutatkozik.

A bolti hatékonyság talán legfontosabb mutatója az egy m²-re jutó forgalom. (5. táblázat)

Az eszközhatékonyság 119 m²-ig növekszik, majd 999 m²-ig csökken, és az utána következő 2500-tól 4999-ig kategóriában megegyezik a legkisebb méretű boltokéval. A legnagyobb a hatékonyság a 10 000 m² és feletti kategóriában, második helyen áll az 5000-9999 m²-es kategória. A legnagyobb vesztes a 1000-2499 m²-es kategória, ennek hatékonysága még a legkisebb méretű bolténál is alacsonyabb. Feltűnő, hogy az 1000-5000 m² közötti közepkategóriás üzletek hatékonysága egyrészt nagyon elmaradt az 5000 m² és afeletti nagyságú üzletekétől, másrészt a náluk kisebb kategóriákhoz képest sem tudtak jelentős előnyre szert tenni.

5. táblázat
Egy m² bolti alapterületre jutó átlagos évi forgalom EU alapterület-kategóriánként (ezer Ft)

Alapterület-kategória	Egy m ² -re eső forg.*	
	2002	2003
-49	350	330
50-119	350	350
120-399	300	340
400-999	300	340
1000-2499	210	300
2500-4999	290	330
5000-9999	400	440
10 000 és feletti	640	610
Átlag	330	350

*Alapterület-kategóriák szerint becsült forgalom alapján
 Forrás: KSH-adatok alapján saját számítás

6. táblázat

A bevásárlóközpontok és a hipermarketek részesedése az összes kiskereskedelmi üzlet számából, alapterületéből és forgalmából %-ban

Megnevezés	Üzletek száma		Üzletek alapterülete		Üzletek forgalma*	
	2002	2003	2002	2003	2002	2003
Országosan	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Bev.kp. és hip.mark.	2,9	3,3	9,7	9,8	14,0	20,0
Ebből:						
Bevásárlóközpontban	2,2	2,5	5,7	5,6	3,5	5,0
Hipermarketben	0,7	0,8	4,0	4,2	11,0	15,0

*Bevásárlóközpontok és hipermarketek becsült forgalma alapján
Forrás: KSH- adatok alapján saját számítás

ketekben működőké ötszöröse. Ugyanakkor míg országosan növekedett, a bevásárlóközpontokban csökkent az átlagos alapterület. Ennek oka részben az, hogy a terjeszkedésben a vizsgált időszakban egyre inkább a vidék játszotta a döntő szerepet, és itt viszonylag kisebb alapterületű objektumok épültek. Másrészt a bevásárlóközpontokban az induláskor a nagyobb alapterületű üzletek egy része nem volt gazdaságos, ezért növekedett a viszonylag kisebb alapterületű üzletek

7. táblázat

A bevásárlóközpontok, a hipermarketek, és az összes kiskereskedelmi üzlet számának és alapterületének alakulása

Megnevezés	Üzletek száma		Index	Üzletek alapter., m ²		Index
	2002	2003	2003/2002	2002	2003	2003/2002
Országosan	153 067	154 638	101	13 382 064	13 944 082	104
Bev.kp. és hip.mark.	4 499	5 100	113	1 308 671	1 373 470	105
Ebből:						
Bevásárlóközpontban	3 393	3 836	113	767 812	784 823	102
Hipermarketben	1 106	1 264	114	540 859	588 647	109

Forrás: KSH és saját számítás

A két nagy alapterületű objektumcsoportban működő boltok átlagos alapterülete 2003-ban háromszorosa volt az országos átlagnak, ezen belül a bevásárlóközpontokban lévőké kétszerese, a hipermar-

aránya. A hipermarketekben pedig megfigyelhető tendencia, hogy az alapterület egyre nagyobb részét adják bérbe vállalkozásoknak, amelyek viszonylag kisebb alapterületű üzleteket üzemeltetnek. E folya-

8. táblázat

Átlagos alapterület (m²) és átlagos forgalom (millió Ft) országosan, a bevásárlóközpontokban és a hipermarketekben

Megnevezés	Átlagos alapterület		Index	Átlagos forgalom*		Index
	2002	2003	2003/2002	2002	2003	2003/2002
Országosan	87	90	103	29	31	110
Bev.kp. és hip.mark.	291	269	93	140	183	131
Ebből:						
Bevásárlóközpontban	226	205	90	43	58	135
Hipermarketben	489	466	95	439	563	128

*Bevásárlóközpontok és hipermarketek becsült forgalma alapján
Forrás: KSH- adatok alapján saját számítás

mat eredményeként egyes hipermarketek a bevásárlóközpont-típus felé fejlődnek, amelyben a hipermarket mellett egyre több kisebb alapterületű kereskedelmi, szolgáltató és szórakoztató egység nyílik.

A nagy egységekben működő boltok átlagos forgalma is jóval több, mint az országos átlag, és a különbség 2003-ban tovább növekedett. Markáns különbség figyelhető meg a két típus között. A bevásárlóközpontokban működő boltok átlagos forgalma csak kétszerese az országos átlagnak, a hipermarketeké 18-szorosa. A különbség oka, hogy míg a hipermarketekben döntő szerepe van egy nagy alapterületű egységnek, a bevásárlóközpontokban a több kisebb egység szerepe a meghatározó.

A bevásárlóközpontokban és hipermarketekben működő vállalkozások hálózati méretének összetétele hasonló az országos átlaghoz. Közel fele egy boltot üzemeltet, egyharmaduk pedig 2-5 üzletet. A 6 és annál több üzletet működtetők aránya mindössze 19%, és ez az arány nem tér el nagyságrendileg az országos átlagtól. (9. táblázat)

9. táblázat

A kiskereskedelmi üzletek száma és megoszlása 2003-ban aszerint, hogy a kiskereskedelmi üzleteket működtető vállalkozásokhoz hány üzlet tartozik

Megnevezés	1	2-5	6-10	11 felett	Összesen
	kiskereskedelmi üzletek száma, db				
Országosan	81 358	54 140	5 522	13 618	154 638
Bev. kp. és hip.mark.	2 423	1 727	400	550	5 100
Ebből:					
Bevásárlóközpontok	1 893	1 289	302	352	3 836
Hipermarketek	530	438	98	198	1 264
megoszlás %-ban					
Országosan	53	35	3	9	100
Bev. kp. és hip.mark.	47	34	8	11	100
Ebből:					
Bevásárlóközpontok	49	34	8	9	100
Hipermarketek	42	35	8	15	100
Forrás: KSH					

TELEPÜLÉSI KONCENTRÁCIÓ

A települési koncentráció alakulását a 10. táblázat mutatja.

Az üzletszám és az alapterület megoszlása alapvetően a lakosság számának megoszlásához igazodik, de a városok részesedése annál nagyobb, a községeké pedig kisebb. Ennek okai: a vásárlóerő-

10. táblázat

Települési koncentrációs táblázat: a települések, a lakosság, az üzletek számának és az üzletek alapterületének megoszlása %-ban (összesen=100%)

Megnevezés	Települések		Lakosság		Üzletszám		Alapterület	
	2002	2003	2002	2003	2002	2003	2002	2003
Települések jogállása szerint								
Budapest	0,03	0,03	17	17	19	19	19	19
Megyei jogú város	0,70	0,70	20	20	24	24	27	28
Többi város	7,28	7,41	28	28	33	33	32	32
Község	91,99	91,86	35	35	24	24	22	21
Települések népességekategóriái szerint								
2000 fő alatt	75,1	75,0	17	17	11	11	9	9
2000-4999	16,1	16,0	15	15	12	12	10	11
5000-9999	4,3	4,4	9	9	9	9	9	8
10 000-49 999	3,9	3,9	23	23	27	27	27	27
50 000-99 999	0,4	0,4	8	8	9	9	10	10
100 000 és felett	0,3	0,3	28	28	32	32	35	35

Forrás: KSH és saját számítás

11. táblázat

Kiskereskedelmi üzletek számának és alapterületének alakulása a településeken

Megnevezés	Üzletek száma			Indexek			Üzletek alapter., m ²		Index
	2000	2002	2003	2002/2000	2003/2002	2003/2000	2002	2003	2003/2002
Települések jogállása szerint									
Budapest	26 720	28 439	29 486	106	104	110	2 501 839	2 628 548	105
Megyei jogú város	34 755	36 400	36 859	105	101	106	3 713 502	3 874 453	104
Többi város	47 502	50 731	51 301	107	101	108	4 254 268	4 455 713	105
Község	38 419	37 497	36 992	98	99	96	2 912 455	2 985 368	103
Összesen	147 396	153 067	154 638	104	101	105	13 382 064	13 944 082	104
Települések népességekategóriái szerint									
2000 fő alatt	17 595	17 313	17 001	98	98	97	1 227 450	1 245 881	102
2000–4999	17 779	17 894	18 054	101	101	102	1 392 561	1 471 303	106
5000–9999	13 212	13 834	13 798	105	100	104	1 143 865	1 176 106	103
10 000–49 999	38 987	40 962	41 185	105	101	106	3 584 484	3 749 711	105
50 000–99 999	13 688	14 101	14 144	103	100	103	1 390 614	1 451 371	104
100 000 és felett	46 135	48 963	50 456	106	103	109	4 643 090	4 849 710	104
Összesen	147 396	153 067	154 638	104	101	105	13 382 064	13 944 082	104

Forrás: KSH és saját számítás

ben lévő különbségek, a községek lakóinak a városokban történő vásárlása, továbbá a falusi lakosság saját fogyasztásra történő termelése.

A települések jogállása szerint a községek súlya a számbeli struktúrában 92%, a lakosság számából azonban csak 28%-kal, az üzletszámból pedig 32%-kal részesednek. A hálózat települési koncentrációját mutató üzleti alapterület tekintetében 2003-ban a legnagyobb a kereskedelmi koncentráció Budapesten és a megyei jogú városokban, hiszen a az alapterület közel fele itt található. Az üzlethálózatban és az alapterületben legnagyobb a részesedésük a viszonylag kisebb városoknak, de a számbeli és a lakosság számából való részesedésük jóval nagyobb, mint Budapesté és a megyei jogú városoké.

Még nagyobb mértékű koncentrációt mutat a települések népességekategóriái szerinti megoszlás. Míg a 2000 fő alatti települések 2003-ban a számbeli struktúrában 75%-kal részesedtek, az üzlethálózatból csak 11%-kal, az alapterületből pedig 9%-kal. Az üzlethálózat és az alapterület döntő része tehát a városokban koncentrálódik.

A 11. táblázat az üzletek számának és összes alapterületének alakulását mutatja.

Az üzletek számának alakulása 2000 és 2002 között a községekben csökkenő, a városokban növekvő tendenciát mutat. A legnagyobb veszteségek a 2000

fő alatti települések, míg a 2000–4999 fős települések meg tudták őrizni kereskedelmi pozíciójukat.

2003-ban szinte megállt a hálózat bővülése, a 2000 fő alatti lakosságszámú településeken pedig tovább folytatódott az üzletek számának csökkenése, miközben az alapterület mérsékelten növekedett. Egyrészt tehát a nagyobb alapterületű egységek szerepe növekedett (tehát a hálózati koncentráció erősödött), másrészt a 2000 fő alatti, illetve a 2000–4999 fős lakosságszámú településeken a kis alapterületű boltok száma csökkent.

A 12. táblázat az üzletek átlagos méretének (abszolút koncentrációjának) alakulását mutatja.

A 100 000 és a feletti lakosságszámú települések üzleteinek átlagos forgalma kivételével minden település- és népességekategóriában növekedést jeleznek az indexek. Általában nagyobb lakosságszámhoz nagyobb átlagos üzleti méret tartozik. Kivéve az 50 000–99 999 lakosságszámú településeket, ahol magasabb az átlagos alapterület, mint a 100 000 és a feletti népességekategóriában. Érdekes tendencia, hogy 2003-ban az átlagos alapterület tekintetében nincs jelentős különbség a főváros, a községek, a kisebb városok és az ágazati átlag között, továbbá a megyei jogú városok átlagos alapterülete jelentősen meghaladta a fővárosit. Ez összefüggött a budapesti bolthálózat nagyobb szóródásával és nagyobb részének elaprózottságával. (To-

**Kiskereskedelmi üzletek átlagos alapterületének (m²)
és forgalmának (millió Ft) alakulása 2002-ben és 2003-ban a településeken**

Megnevezés	Átlagos alapterület		Index	Átlagos forgalom*		Index
	2002	2003	2003/2002	2002	2003	2003/2002
Települések jogállása szerint						
Budapest	88	89	101	37	38	103
Megyei jogú város	102	105	103	33	37	111
Többi város	84	87	104	26	28	107
Község	78	81	104	21	25	120
Települések népességkategóriái szerint						
2000 fő alatt	71	73	103	16	23	143
2000–4999	78	81	105	17	24	141
5000–9999	83	85	103	25	29	117
10 000–49 999	88	91	104	31	32	104
50 000–99 999	99	103	104	32	36	113
100 000 és felett	95	96	101	36	36	100
Átlag	87	90	103	29	31	109

*A települések jogállása és népességkategóriái szerint becsült forgalom alapján
Forrás: KSH-adatok alapján saját számítás

vábbá azzal is, hogy a bevásárlóközpontokat nem egy kereskedelmi egységnek tekintjük, hanem az ott működő üzleteket vizsgáljuk.)

Összefüggés van az üzletek hatékonysága és a települések mérete között. (13. táblázat)

Általában minél nagyobb a település, annál nagyobb az egy m²-re jutó átlagos forgalom. Ez alól kivétel a 2000–4999 fős lakosságszámú településkategória, ahol alacsonyabb a boltok hatékonysága, mint a legkisebb lakosságszámú településkategóriában. A Budapesten, továbbá a nagyobb városokban működő boltok és a községek hatékonysága között jelentős volt a különbség.

A települések és a lakosság üzletekkel való átlagos ellátottságát a 14. táblázat mutatja.

Az egy településre jutó átlagos üzletszám három év alatt enyhe emelkedést mutat. Ebben Budapest és a nagyvárosok lendületesebb emelkedése játszotta a főszerepet. A kisebb városok és községek mutatója nem javult.

A lakosság üzletekkel való ellátottságának egyik legfontosabb fajlagos mutatója az 1000 lakosra jutó üzletszám, hiszen ez bizonyos életminőségre is utal. 2003-ban a városokban élők ellátottsága jóval kedvezőbb volt, mint a községekben élőké. Érdekes viszont, hogy a 100 000 és a feletti lakosságszámú

városokban élők, és azon belül a budapesti lakosság ellátottsága 2003-ban alacsonyabb volt, mint a

13. táblázat

Egy m²-re bolti alapterületre eső átlagos évi forgalom a településeken (ezer Ft)

Megnevezés	Egy m ² -re eső forg.*	
	2002	2003
Települések jogállása szerint		
Budapest	420	430
Megyei jogú város	330	350
Többi város	310	320
Község	270	310
Összesen	330	350
Települések népességkategóriái szerint		
2000 fő alatt	230	310
2000–4999	210	290
5000–9999	300	340
10 000–49 999	350	350
50 000–99 999	320	350
100 000 és felett	380	380
Összesen	330	350

*A települések jogállása és népességkategóriái szerint becsült forgalom alapján

14. táblázat

Egy településre és 1000 lakosra jutó átlagos üzletszám (db)

Megnevezés	Egy településre jutó üzletszám			1000 lakosra jutó üzletszám		
	2000	2002	2003	2000	2002	2003
Települések jogállása szerint						
Budapest	26 720	28 439	29 486	15	17	17
Megyei jogú város	1 580	1 655	1 675	17	18	19
Többi város	222	222	220	17	18	18
Község	13	13	13	11	11	11
Átlag	48	49	50	15	15	15
Települések népességkategóriái szerint						
2000 fő alatt	8	7	7	10	10	10
2000–4999	35	35	36	12	12	12
5000–9999	97	102	100	14	15	14
10 000–49 999	322	336	338	17	18	18
50 000–99 999	1 141	1 175	1 179	18	19	19
100 000 és felett	5 126	5 440	5 606	16	17	18
Ebből: Budapest	26 720	28 439	29 486	15	17	17
Átlag	48	49	50	15	15	15

Forrás: KSH-adatok alapján saját számítás

megyei jogú városokban és a többi városban élők. Ez arra utal, hogy a nagyobb városokban és Budapesten, amelyekben jelentős lakosság és vásárlóerő (beleértve az agglomeráció vásárlóerejének egy részét is) koncentrálódik, 2003-ban a bolti kiskereskedelemnek jelentős tartalékai voltak. Ez részben elensúlyozta a koncentrációs folyamatnak az itt működő mikrovállalkozásokra, kisboltokra gyakorolt kedvezőtlen hatását. Tehát a nagyobb városokban

és Budapesten a mikrovállalkozásoknak, kisboltoknak a koncentráció folyamatában kedvezőbb volt a helyzetük, mint a többi településkategóriában működőknek. (Ez a különbség ma is megfigyelhető.)

A 15. táblázat a kereskedelmi üzletekkel ellátatlan települések számának alakulását mutatja.

Hálózati ellátatlanság csak a 2000 fő alatti lakosságú településeken mutatkozik. 2000 és 2003 között ágazati szinten az ellátatlan települések száma 32-ről 40-re nőtt. Ennyi településen egyáltalán nem volt kiskereskedelmi üzlet.

Az élelmiszer-jellegű üzletek tekintetében 2000 és 2003 között 42-ről 50-re nőtt az ellátatlan települések száma. Ez nem jelenti feltétlenül azt, hogy az érintett települések mindegyikében lehetetlen volt élelmiszert vásárolni (azt más

tipusú üzletek is árusíthatnak), az élelmiszer főtevékenységű üzletek hiánya mégis a napi alapellátás hátrányainak növekedését jelzi. Az elmaradott régiókban sok olyan hátrányos helyzetű kistelepülés van, ahol egy kisbolt üzemel. Ezek olyan kategóriát képviselnek, ahol a negatív trendek miatt (iskola bezárás, posta, Volán- és vonatjáratok megszüntetése) a lakosság előregedése és az elvándorlás együtt figyelhető meg. Az előregedett falusi la-

15. táblázat

Ellátatlan települések száma a települések népességkategóriája szerint

Népesség-kategória	Kiskereskedelmi üzlettel nem rendelkező települések száma		Élelmiszer és élelmiszer-jellegű vegyes üzlettel nem rendelkező települések száma	
	2000	2003	2000	2003
2000 fő alatt	32	40	42	50
2000–4999	0	0	0	0
5000–9999	0	0	0	0
10 000–49 999	0	0	0	0
50 000–99 999	0	0	0	0
100 000 és felett	0	0	0	0
Összesen	32	40	42	50

Forrás: KSH-adatok alapján saját számítás

16. táblázat

A lakosság számának alakulása

Megnevezés	Lakosság száma			Indexek		
	2000	2002	2003	2002/2000	2003/2002	2003/2000
Települések jogállása szerint						
Budapest	1 759 209	1 719 342	1 705 309	98	99	97
Megyei jogú város	2 024 293	1 997 634	1 986 306	99	99	98
Többi város	2 779 249	2 871 124	2 889 776	103	101	104
Község	3 637 547	3 564 624	3 535 351	98	99	97
Összesen	10 200 298	10 152 724	10 116 742	100	100	99
Települések népességkategóriái szerint						
2000 fő alatt	1 711 392	1 716 566	1 709 346	100	100	100
2000-4999	1 516 009	1 521 117	1 508 982	100	99	100
5000-9999	946 149	947 165	958 162	100	101	101
10000-49999	2 317 831	2 320 879	2 315 962	100	100	100
50000-99999	769 706	763 604	761 651	99	100	99
100000 és felett	2 939 211	2 883 393	2 862 639	98	99	97
Összesen	10 200 298	10 152 724	10 116 742	100	100	99

Forrás: KSH és saját számítás

kosság vásárlóereje pedig részben az alacsony jövedelem, részben a saját fogyasztásra történő termelés miatt alacsony, így a kisboltok jelentős részének életképessége is megkérdőjeleződik. Van már olyan példa is, hogy az önkormányzat fizet a boltosnak azért, hogy ne zárjon be. Az ellátás tehát veszélyeztetett a ma még bolttal rendelkező hátrányos helyzetű kistelepülések egy részében.

A hátrányos helyzetű kistelepülésen lakók élet-színvonala nem hasonlítható össze a fejlettebb országokban szintén kistelepülésen élő lakosság élet-színvonalával. Németországban és Ausztriában például a magasabb jövedelem-színvonal következtében nem okoz gondot a lakosságnak az, ha települése nem rendelkezik kiskereskedelmi egységgel, hiszen általános az autóhasználat, és annak költségei nem olyan mértékben terhelik a nyugdíjasokat és családokat, mint nálunk.

Településkategóriánként a lakosság számának alakulását a 16. táblázat mutatja.

2000 és 2003 között az országosan 1%-os (mintegy 83,5 ezer fős) lakosságcsökkenés az 50 000 fő alatti településeket nem érintette. A legnagyobb csökkenést a 100 000 és feletti települések, közöttük Budapest szenvedték el. A lakosság számának településkategóriák szerinti alakulását persze sok tényező befolyásolja. Kutatásunk mindenesetre azt valószínűsíti,

hogy a kereskedelem települési koncentrációja, a nagyobb települések kedvezőbb ellátottsága nem növelte a nagyobb városok vonzerejét. Sőt, a koncentrációs folyamatnak inkább a „taszító” hatása jelentkezett.

A hagyományos városkép megőrzése például fontos lenne, mind az ott lakók számára, mind turisztikai szempontokból. A nagy egységeknek a belvárosok, városközpontok és tradicionális városrészek illetve lakóhelyi övezetek felé történő „nyomulásával” azonban az itt működő kisboltokat is egyre nagyobb veszély fenyegeti.

További problémája ennek a folyamatnak a nagyobb városokban a zajártalom és környezetszennyezés növekedése. A következmények között a kisboltok megszűnésénél még nagyobb problémát jelent a belvárosi, történelmi városrészek „kiürülése”, egyes városrészek és lakótelepi övezetek „elslampodása”. Ennek előbb-utóbb negatív következményei jelentkeznek, például a társadalmi szempontból nem kívánatos elvándorlás, egyes városrészek, lakótelepek „gettósodása”. A koncentrációs folyamat hatására egyes városrészek funkció nélkül maradnak, a gazdátlanság jelei mutatkoznak, ami a lakókat és a turistákat is riaszthatja.

*Seress Antal tudományos főmunkatárs,
MTA Közgazdaságtudományi Kutató Intézet*